

Thema's en Taal

Betekenisvol lezen,
schrijven en spreken

Bea Pompert

2024

 uitgeverij
koninklijke van gorcum

© 2024

Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum BV
Postbus 43, 9400 AA Assen.

>g uitgeverij
koninklijke van gorcum

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, opgenomen in een AI-applicatie, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 842

ISBN folio 9789023259046
ISBN ebook 9789023260424

4^e druk, 2024

Uitgave: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen

Redactie: Leef in tekst (Lilian Eefting)

Grafische verzorging: Richard Bos

Omslagontwerp: Francien Verhulst

Fotografie: Hanneke Verkleij, Hoorn (2.1; 2.4; 2.13 en 2.14), medewerkers Alkmaar, leerkrachten van de deelnemende scholen

Druk: Drukkerij Van Gorcum, Meppel

Inhoud

Inleiding	5
-----------	---

Hoofdstuk 1: Visie en vertrek 11

1.1	Betekenisvol leren	12
1.2	Basis en bouwstenen van het taalonderwijs	16
1.2.1	Betekenisvolle activiteitenreeksen in gezonde snoepkraam	16
1.2.2	Werken met het vierveldenmodel	24
1.2.3	Eén activiteit: oriënteren, uitvoeren en evalueren	28
1.2.4	Taal 'doe' je samen in een rijke leeromgeving	30
1.2.5	Gevarieerde instructie voor iedereen	31
1.2.6	Leertrajecten opbouwen	34
1.2.7	Observeren, registreren en formatief evalueren	41
	Geraadpleegde literatuur	44

Hoofdstuk 2: Gespreksactiviteiten 47

2.1	In gesprek met elkaar	48
2.2	Gesprek en woordenschat	52
2.3	Verschillende gespreksactiviteiten	54
2.3.1	Eigen ervaringen en ideeën	55
2.3.2	Gesprekken over boeken, teksten en verhalen	57
2.3.3	Gesprekken met een gast in de klas	58
2.3.4	Gesprekken bij onderzoeksactiviteiten	60
2.3.5	Actuakring	64
2.3.6	Gesprekken in een reeks	65
2.4	Gesprekken en samenwerkend leren	67
2.5	Drie velden, één ontwikkeling	68
2.6	Rol van de leerkracht	69
	Geraadpleegde literatuur	75

Hoofdstuk 3: Leesactiviteiten		77
3.1	Samen zin in lezen krijgen	79
3.2	Reeksen ontwerpen en opbouwen	81
3.3	Teksten lezen waar je wat mee kunt	87
3.4	Leesdoelen	89
	3.4.1 Leesstrategieën inzetten	90
	3.4.2 Woordenschat	91
3.5	Leesactiviteiten in beeld	93
	3.5.1 Leesomgeving	93
	3.5.2 Selectie van boeken en teksten	96
	3.5.3 Aanbod van leesactiviteiten	99
3.6	Rol van de leerkracht	109
	3.6.1 Dagelijks aanbod	109
	3.6.2 Flexibel organiseren	110
	3.6.3 Begeleiden: interactie en instructie	112
	3.6.4 Observeren, registreren en formatief evalueren	113
	3.6.5 Leesgesprekken	114
	3.6.6 Formatief evalueren en portfolio	115
	Geraadpleegde literatuur	120
Hoofdstuk 4: Schrijfactiviteiten		123
4.1	Goed schrijfonderwijs	126
	4.1.1 Schrijven hoort er altijd bij	127
	4.1.2 Schrijven doe je samen en is dialogisch	129
	4.1.3 Schrijven kun je leren	131
4.2	Schrijfdoelen	135
	4.2.1 Schrijfstrategieën	136
	4.2.2 Spelling	137
	4.2.3 Schrijfgenres en tekstsoorten	138
4.3	Schrijfactiviteiten in beeld	141
	4.3.1 Leeromgeving voor teksten schrijven	141
	4.3.3 Schrijfactiviteiten met de hele groep	143
	4.3.4 Dialogisch schrijven met de hele groep	144
	4.3.5 Schrijven in kleine groepen	147
	4.3.6 Individuele schrijfactiviteiten	149
4.4	Rol van de leerkracht	149
	4.4.1 Observeren, registreren en formatief evalueren	151
	4.4.2 Beoordelen van de teksten	152
	Geraadpleegde literatuur	154
	Register	158
	Over de auteurs	160

Inleiding

Thema's en Taal is een boek voor leerkrachten in de bovenbouw van de basisschool, de groepen 5 tot en met 8. Het is ook geschikt voor pabostudenten, interne begeleiders en taal- en leescoördinatoren. Het boek laat zien hoe een ontwikkelingsgerichte aanpak van het taalonderwijs eruitziet: het taalonderwijs wordt verbonden aan de thema's en onderzoeksactiviteiten in de klas. Taal komt niet uit de taalmethode, het gaat om betekenisvolle gespreks-, lees- en schrijfactiviteiten rond interessante en relevante wereldoriëntatiethema's. In Ontwikkelingsgericht Onderwijs staat tweezijdige betekenisverlening centraal. Het richt zich op het leren van culturele betekenissen, tegelijkertijd blijft het leerproces verbonden aan de vragen en motieven van de leerling. De leerkracht vervult hierbij een doorslaggevende rol. Zij ontwerpt binnen het thema activiteitenreeksen waarbij gesprek en interactie, lees- en schrijfactiviteiten aan elkaar verbonden worden. Mondelinge taal, geletterdheid en wereldoriëntatiekennis verrijken elkaar en worden toegankelijk voor alle leerlingen. Het gaat erom de inbreng van de leerlingen te honoreren en deze te verbinden aan de taaldoelen en wereldkennis. Interactie en instructies zijn functioneel, ingebed in de activiteitenreeksen en sluiten aan bij de leer- en ontwikkelingsbehoeften van de leerlingen.

Dit boek is geen methode of programma en het levert ook geen kant-en-klare lessen. Het is een praktisch handboek dat onderbouwde handvatten geeft voor leerkrachten die samen met hun leerlingen een enerverende praktijk willen neerzetten. De praktijkbeschrijvingen laten dat goed zien. In hoofdstuk 2, 3 en 4 zijn ook beschrijvingen te vinden waarin duidelijk wordt hoe leerkrachten en teams werken aan de invoering van *Thema's en Taal*.

Velen hebben een bijdrage geleverd aan deze herziene herdruk. Zo zijn alle praktijkbeschrijvingen tot stand gekomen door intensieve samenwerking met schoolteams en taalspecialisten uit het hele land. Enkele voorbeelden zijn overgenomen uit de eerdere versies. In 2004 en 2017 verschenen eerdere versies van *Thema's en Taal*; in 2017 was Gerri Koster, nascholingsdocent en sbo-leerkracht, medeauteur.

Wij zijn veel dank verschuldigd aan leerkrachten van de volgende scholen:

- Amsterdam: OBS Blijhaven
- Apeldoorn: De Korenaar
- Haarlem: De Werkschuit
- Heerhugowaard: Pater Jan Smitschool
- Meppel: KC Talent/KC Gravelander
- Nijmegen: SBO De Windroos
- Ridderkerk: De Regenboog
- Rotterdam: Emmausschool
- Rotterdam: KC de Vlinder
- Schagen: Julianaschool
- Schermerhorn: De Bonte Mol
- Sint Maartensbrug: De Brug
- Zwaanshoek: De Zwanebloem

Lorien de Koning en Tonny Bruin hebben meegeschreven en meegedacht om van deze *Thema's en Taal* weer een mooi geheel te maken.

Hartelijk dank aan Renske Bouwer, Bert van Oers en Simone Westra voor het kritisch doornemen van de hoofdstukken.

Bea Pompert

Hoofdstuk 1

Visie en vertrek

1.1 Betekenisvol leren

Het vertrekpunt en de visie van Thema's en Taal zijn geworteld in het Vygotskiaanse perspectief op leren en ontwikkelen. Leerlingen doen mee aan sociaal-culturele activiteiten (praktijken). Daarin ontstaat doelgerichte sociale interactie, waarin kennis en vaardigheden worden uitgewisseld en verdiept. Gezamenlijke probleemoplossing zorgt voor gemeenschappelijke zones van naaste ontwikkeling. Je brengt elkaar verder doordat de externe dialogen geïnternaliseerd worden. We noemen dat betekenisvolle leerprocessen die de taaldenkontwikkeling in brede zin bevorderen.

Mondelinge taal, schrijven en lezen liggen in elkaars nabijheid en blijven verbonden aan onderwerpen die in de sociaal-culturele praktijk nodig en urgent zijn. Zoals bij Riwan uit groep 7, hij voetbalt graag in de schoolpauzes. Als hij hoort dat het schoolplein op de schop gaat, maakt hij zich zorgen: "Als we maar kunnen blijven voetballen." Wanneer de schooldirecteur kenbaar maakt dat de leerlingen van de leerlingenraad mogen meedenken over het nieuwe plein, besluit Riwan in de leerlingenraad te gaan. En daar komt heel wat bij kijken. Riwan moet plattegronden van pleinen bekijken en beoordelen. Daarnaast moet de raad een enquête uitzetten om te peilen wat de leerlingen van de school belangrijk vinden, en deze gegevens op de juiste manier verzamelen en verwerken zodat er betrouwbare antwoorden uit komen. Van Oers (2021, p. 12): "Een deelnemer die betekenisvol aan een culturele praktijk kan deelnemen loopt vanzelf tegen allerlei nieuwe eisen aan die tot leren aanzetten."

Ontwikkeling berust op leren door begeleide deelname aan betekenisvolle activiteiten. Zo bevindt Riwan zich in een heel kansrijke situatie om veel te gaan leren, ook wat betreft zijn lees- en schrijfvaardigheden. Hij is enorm betrokken bij het schoolplein en leest daarvoor teksten over het aanleggen van schoolpleinen en over wat een 'groen' schoolplein precies inhoudt. Ook voor het opstellen van de enquête moet Riwan flink aan de slag: "Want hoe zet je de vragen zo op papier dat alle leerlingen begrijpen wat je bedoelt?"

In Ontwikkelingsgericht Onderwijs gaan we ervan uit dat leerprocessen plaatsvinden in sociaal-culturele praktijken waaraan leerlingen kunnen en willen deelnemen. Daarbij is het van belang dat leerlingen binnen deze praktijken begeleid worden door meer-wetende deelnemers om de doelen te bereiken die ze gesteld hebben. Dit is ook een element in het werk van Vygotsky. Een van de veronderstellingen van Vygotsky was namelijk dat wanneer leren betekenisvol wordt (cultureel en persoonlijk), het geleerde gemakkelijker onderdeel wordt van de eigen identiteit van kinderen (Van Oers, 2023a). Zo is de deelname van de schooldirecteur in de leerlingenraad voor Riwan cruciaal: hij neemt Riwan's motieven serieus en daagt hem uit met constructieve voorstellen te komen voor het schoolplein.

De rol van de volwassene – op school is dat vaak de leerkracht – is die van een vernieuwende deelnemer binnen de sociaal-culturele praktijk. De volwassene brengt als cultuurdrager nieuwe ideeën, instrumenten, theorieën en strategieën in. In de activiteit daagt de volwassene de leerling uit om hiermee te gaan handelen. Om deelname van de leerlingen te stimuleren is de leerkracht een rolmodel, bemiddelaar en ondersteuner. Zij verbindt de inbreng van leerlingen aan elkaar en zorgt voor inhoudelijke verdieping. In de leerlingenraad voor het nieuwe schoolplein vervult de directeur deze rol. Als de leerlingen plannen maken voor

het nieuwe plein, introduceert hij de plattegronden. “Ja, dat is mooi, al die plannen die jullie hebben. Maar hoe zie je het voor je op ons plein? Tekenen het maar eens in op de plattegrond. Kun je alles gewoon naast elkaar tekenen en waar moet je rekening mee houden?”

De leerkracht (of de directeur in ons voorbeeld) vervult dus meerdere rollen tegelijk. Dit is ook een van de onderscheidende kenmerken van Ontwikkelingsgericht Onderwijs: de leerkracht is een multifunctionele deelnemer. Haar doel is om een eenheid van culturele betekenis en persoonlijke zingeving te laten ontstaan. Dit start bij het serieus nemen van de initiatieven van leerlingen, in dit geval Riwan's wens om te kunnen blijven voetballen.

Vervolgens wil zij dit initiatief uitbreiden en verbreden. Zo brengt de directeur in dat het voetbalveld de veiligheid van de spelende kinderen op het plein niet in gevaar mag brengen. Hoe kunnen we dat voorkomen? De kinderen denken mee en opperen om het veldje te omheinen, net zoals bij de voetbalclub. Dan raakt de bal niet steeds kwijt en verstoort het voetballen niet het spel van andere kinderen. Als iedereen zich hierin kan vinden, moet uitgezocht worden hoe je een voetbalveld kan omheinen. Het eerste idee van de kinderen, “een hek eromheen plaatsen”, schuurt met een ander uitgangspunt, namelijk dat ze een groen schoolplein willen. “Oké, nu moeten we dus iets te weten komen over de kenmerken van een groen schoolplein”, zegt Eline die ook in de leerlingenraad zit. En zo wordt er serieus onderzoek gedaan naar de criteria van een groen schoolplein: wat betekent dit en welke materialen mag je gebruiken? Uiteindelijk komen de leerlingen tot de oplossing om het voetbalveld te omheinen met houten palen. Zo ontstaat een verantwoorde aanpak, die past in de visie.

In Ontwikkelingsgericht Onderwijs is het van belang dat leerbehoeftes ontstaan in de praktijken waaraan kinderen willen en kunnen deelnemen (Van Oers, 2021). Spel is hier een belangrijke context om dit betekenisvolle leren te realiseren. De leerlingenraad is een duidelijke sociaal-culturele praktijk. Riwan wil aan deze praktijk deelnemen vanuit zijn drijfveer om te kunnen blijven voetballen. Riwan neemt een duidelijke rol in: hij is een van de leden van de leerlingenraad en daarbij horen de volgende activiteiten:

- vergaderen in de leerlingenraad en besluiten nemen;
- meningen peilen bij de achterban (de leerlingen van school);
- communiceren over de besluiten die genomen zijn;
- besluiten uitvoeren.

We zien de leerlingenraad als spel. Van Oers (2018, p. 9): “Volgens de activiteitstheoretische visie dient spel te worden opgevat als een culturele activiteit (praktijk).” In deze activiteiten ontstaan problemen die de leerlingen stimuleren tot het zoeken van oplossingen. In dit zoekproces leren ze met hulp van anderen hun eigen handelen te verbeteren. Oplossingen worden altijd geëvalueerd in het licht van ideeën van andere leerlingen, de leerkracht, van een website of uit een boek. Zo gaan Riwan en de medeleerlingen uit de leerlingenraad bordjes plaatsen bij de klimbult op het schoolplein om de glij-acties – die de jonge plantjes schaden – tegen te gaan. De vormgeving van de bordjes bedenken ze samen, nadat ze allerlei waarschuwingsborden bekeken hebben.

Activiteiten met een spelkarakter hebben drie parameters:

- a *Spel is een geëngageerde praktijk*: er is een grote betrokkenheid over een langere periode. De activiteit heeft daartoe voldoende ankerpunten die blijven aansluiten bij de interesses en leerbehoeften van de deelnemers. Zo blijft Riwan betrokken bij het schoolplein als het nieuwe plein met groene perkjes, rotspartijen en een voetbalveld omheind met houten palen gerealiseerd is. Hij heeft nu ervaren hoeveel energie en werk het is om een mooie nieuwe speelplek te generen. Hij is begaan met het plein en voelt zich verantwoordelijk.

Als hij ziet dat er kinderen met boomstammen van de klimbult afglijden, spreekt hij de kinderen hierop aan, op deze manier beschadigen ze de planten. Hij bespreekt dit voorval in de leerlingenraad, die wordt voorgezeten door de directeur van de school. Deze complimenteert Riwan met zijn actie en voegt daar vervolgens een opborrelende kwestie aan toe: “Hoe voorkomen we dit gedrag in de toekomst?” Samen maken ze in een brainstormronde een overzicht van mogelijke acties:

- voorlichting geven in de verschillende groepen;
- bordjes plaatsen bij de klimbult met “Verboden te glijden” of “Let op onze jonge plantjes”;
- informatieposters over de jonge planten in de school hangen;
- berichten plaatsen op de socials zodat ook de ouders geïnformeerd zijn en zij hier thuis met de kinderen over in gesprek kunnen.

De leerlingenraad gaat deze acties natuurlijk allemaal uitvoeren en Riwan doet volop mee. Hij is echt betrokken geraakt bij de realisering van het groene schoolplein, maar ook bij het onderhouden van dit plein. Natuurlijk komt de betrokkenheid van Riwan voort uit zijn passie voor voetbal, het belang om te kunnen blijven voetballen. Maar daarnaast hangt betrokkenheid nauw samen met de vrijwillige deelname aan een activiteit. En daar speelt de schooldirecteur goed op in, met de oproep: “Kinderen die mee willen denken over het nieuwe schoolplein, kunnen zich melden bij de leerlingenraad.”

- b *Spel is regelgeleid*. Hier toont het spel haar culturele karakter. Om het goed te kunnen uitvoeren hebben de deelnemers culturele vaardigheden, strategieën en kennis nodig. Bij de leerlingenraad zien we bijvoorbeeld de behoefte aan sociale regels op het groene schoolplein ontstaan als niet alle medeleerlingen even zorgvuldig met de nieuwe speelplekken omgaan. Door van de klimbult af te glijden, worden de jonge plantjes vernield. Conceptuele regels zijn natuurlijk ook aan de orde, zoals afspraken en aanwijzingen om de bomen te beschermen en te verzorgen.

Riwan en zijn medeleerlingen beseffen het belang van de waarschuwborden. Ze gaan onderzoek doen naar de functie en vormgeving van de juiste waarschuwborden. Deze kennis gebruiken zij bij de uitvoering en plaatsing van de borden.

- c *Spel geeft vrijheidsgraden van handelen*. De deelnemers kunnen op hun eigen manier vormgeven aan hun handelen in de activiteit. Eigen keuzes, eigen ideeën en interpretaties zijn mogelijk. Dit is geen volledige vrijheid, omdat de culturele regels grenzen aangeven. Zo besluit de leerlingenraad via vlogs te communiceren over de genomen besluiten. Op een afgeschermd YouTube-kanaal kunnen de leerlingen van de school de vlogs bekijken. Zo raakt iedereen geïnformeerd over de plannen voor het nieuwe plein.